

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi poli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrto leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrto leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

V Ljubljani v sredo 19. oktobra 1864.

Gospodarske stvari.

Vodila za umno živinorejo.

I. Kako si more gospodar dobro in lepo živino iz domače izrediti?

Kakor vedna luč naj sveti gospodarju sledeče poglavitno vodilo pri živinoreji:

Pari najboljo in najlepšo živino z najboljo in najlepšo, in pa vsikdar enako z enako.

Tega vodila se bo pa držal, ako si izmed svoje živine ali kakošne druge domače izbere za pleme tako, ki ima tiste dobre in lepe lastnosti, katerih si želi; tudi majhnih napak naj se ogibuje kar najbolj more;

tako naj ravná stanovitno od roda do roda; plemenjenje v bližnji žlahti lepe živine ohrani najbolj to zaželjeno stanovitnost, ker živina edine krvi se najbolj vjema;

si je izbral gospodar dobro in lepo živino, in ima tedaj, tako rekoč, dobro blago, naj jo dobro redí (pa je ne pita in debelí, ker pitana živina, ki izdeluje meso in mast, mu ne more delati tudi mladih), pridno čedi in snaži in v vsem marljivo oskrbuje;

nikar naj premlade ne spušča po plemenu, ampak v pravi starosti (telico s poldrugim letom, kobilo v 4. letu), kadar se je poželenje po plemenu spet in spet in pa močno oglasilo. Če bo gospodar že na prvi majhni opominček tekkel s telico k juncu, češ, da nič ne zamudi, se bo pač pozneje zlo kesal, ker premlada živina mu bo storila ne le majhno, temuč tudi slabotno živinico. Otrok še ni nikoli možaka rodil! Če pa se gospodarji bojé, da bi jim živina potem jalova ostala, ako bi ne zadostili prvemu pojanju, se pač motijo, in le govore, kar so od družih slišali in ti spet od družih, skusil pa tega nobeden ni.

Kakor premlada živina ni za pleme, tako pa tudi prestara ne, ker na unem kakor na tem koncu ni prave moči; tam je še ni, tukaj je že ni.

II. Kako pa, če domačo živino plemenimo s ptujim rodom?

Mali gospodar, ki nima priložnosti svoje domače živine s ptujim žlahnim rodom plemeniti, naj nikar ne obupa, da bi si ne mogel svojih živinčet zboljšati, čeravno jih požlahniti ne more. Imamo že tudi med domačo živino dobre, in naša skrb naj le bo, da bomo za pleme le najboljo in najbolj enako izbirali, in zvesto in stanovitno ravnali v vsem, kakor smo ravnali rekli. Če imamo slabo živino, so naši stari očetje in mi sami tega krivi, ker oni niso imeli pravega zapopadka ali trdne volje, živino svojo zboljšati in ga tudi

mi nismo imeli. Vse to pa moremo popraviti, ako ravnamo, kakor smo ravnokar rekli.

Če pa ima gospodar priložnost, svojo domačo živino po natanjnim prevdanku poglavitnega vodila s ptujim rodom požlahniti ali če si more sam ptuj rod omisliti, s katerim bo domačo križem paril, mu povemo, da v ta namen ni treba ptuje matere, ampak le tujega očeta. S tem očetom ptujega rodú naj plemení svojo domačo izbrano živino ženskega spola neprenehoma tako dolgo, da je mladina do dobrega očetu podobna. Kdaj pa bo taka? V 1., 2., 3., 4. rodu še ne, ampak po mnogih skušnjah še le v 5. rodu.

Slavni učenik kmetijstva je to s številkami prav očitno tako-le dokazal: Zaznamvajmo, je rekel, svojo domačo kravo, ki nima nič žlahne krvi v sebi, z 0 (ničlo), žlahnega ptujega bika pa s 100 deli žlahne krvi. Ta dva se parita skupaj, tedaj bo od nju rojena telica imela od očeta pol (50 delov), od matere pa tudi pol (tudi 50 delov) krvi. Po tem takem je že na pol žlahna. Če to pariš ob svojem času spet z žlahnim ptujim bikom, bo imela od nju rojena telica 75 delov žlahne očetove krvi. Če pariš to telico spet s ptujim žlahnim bikom, bo imela 87 in pol delov njegove žlahne natore. Če spet to mlado pariš z žlahnim očetom, bo imela tedaj v četrtem rodu že čez 93 delov žlahne krvi — v 5. rodu bo potem popolnoma 100 delov žlahne krvi v mladino prelite.

Naj tedaj noben gospodar ne misli, da je že svojo živino do korenine zboljšal ali požlahnil, če je svojo kravo enkrat pri švicarskem biku imel, in da tele bo potem že žlahno, in če je junec, da bo za pleme že tako dober, kakor pravi, izvirni švicarski. Ni res! kakor smo ravnali dokazali. Tak junček zná sicer bolji in lepši biti, pa stanovitna korenina še ni. Treba je še zmiraj skozi kakih 4 rodov od izvirnega švicarskega junca narejene telice pariti s pravim švicarskim juncem, da po takem stanovitnem križanju se doseže žlahni zarod. — Če ni mogel oče tega dopolniti, mora sin napredovati in dodelati, kar je oče začel. To je prava umna živinoreja.

Ker pa po križanju požlahnjena krí je vendar le mešana krí, se tedaj pozneje — po več letih — lahko zvrže spet v domačo, je tedaj treba od časa do časa ponavljati rod s ptujo žlahno živino moškega spola, da se v okom pride zveržkom.

Gospodarske skušnje.

* Stlačeno senó. Med vsemi kmetijskimi pridelki je senó najlahkeje, zato je velik kúp sená, pa vendar malo vaga. Prevažanje njegovo tedaj prizadene precej stroškov; zato za navadno ne vidimo, da bi senó dalječ po svetu na prodaj vozili. Zato pa tudi

senena cena o slabih letinah jako kviško poskoči, in se v eni deželi nikdar poravnati ne more, ker se iz ene dezele v drugo lahko, posebno če je dalje, pošiljati ne more. Naj se ceste še tako zboljšujejo in pomnožujejo, železna cesta še tako daljša in razprostira, ima senó tako majhno ceno, da se nikakor ne splača, ga po omenjenih potih sém ter tjè prevažati. Zato tudi sená, slame, gnoja in enakih reči po železnici ne prepeljujejo, če daljava več od 100 milj preseže. Najcenejše in najzložniše se po vodi iz kraja v kraj pošilja, na pr. po rekah in sicer po vodi doli; proti vodi senó voziti, bi bili tudi pri nizki brodnini potroški še vedno prehudi.

Kakor se tedaj senó v svojem navadnem rahlem stanu težko v druge kraje prepeljati dá, ravno tako lahko se stlačeno ali prešano dalje spravi. Že davnej imate vlada francozka in angležka v navadi, da ob vojskah v ptujih deželah konjištvo, še celó tjè čez morje, z domačim senom preskrbujete. Ob vojski v Moreji, Algerii in v Krimu se je neizrečeno veliko prešanega sená v barkah za armadami pošiljalo in v dobrem stanu na odločeni kraj pripeljalo, da so konji in mezgi imeli obilo in dobre krme.

Le škoda, da se kmetijski gospodarji te koristne navade sploh ne poprimejo, da bi ob času potrebe obilnost sená po francozki in angležki šegi prevaževali v tiste kraje, kjer jim ga primanjkuje. O suhih letinah bi posestniki iz tacih travnikov, na ktere se dá voda napoljati in na kterih vedno obilo sená nakose, vse senó, ki ga je preobilo za rabo domačo, lahko v druge kraje, kjer jim ga primanjkuje, prav drago spečali, ako bi stlačeno tjè pošiljali. Ministerstvo francozkega vojaštva je dalo nedavno mašino napraviti, s katero se senó tako spreša, da je trdo kakor les. Po tem takem se dá tudi po železnicah v velike daljave pošiljati in ne prizadene v sprešanem stanu več stroškov kakor drugo blago. Stroški prešanja, obresti od denarja, ki se je za mašino dal, so le 1 frank (24 starih krajev.) za 200 funtov sprešanega sená. Razun tega, se da sprešano senó lahko sém ter tjè po svetu prepeljuje, ima tudi še druge predstva, ki se ne smejo prezreti. Tako stlačeno senó se ne more podrobiti, ne uprašiti, ne premočiti, ne popaliti, ne pogubi semena in se nikdar slabega okusa ne navzame.

Natoroznanske stvari.

Nekaj o solncu.

Spisal Viljem Ogrinec.

(Dalje.)

III.

§. 8. Kolikor smo do sedaj slišali o solncu, iz tega se razvidi lahko, da so mislili skor vsi opazovavci, da je solnce obdano z ozračjem. Le tako je bilo mogoče, razjasniti si, od kod so priže, od kod so lise.

Solnčno ozračje pa mora vse drugačno biti, kakor je naše, kajti naše se ne pretrga nikoli kakor solnčno, da postanejo priže; pa se tudi ne gosti nikjer kakor solnčno, da postanejo lise.

Solnčno ozračje pa tudi ni enolično, marveč obstaja iz več delov (tako vsaj pravijo zvezdoznanci ali mar opazovavci solnca). Kako pa vse to, razvidili bomo iz tega:

110 in več milj je visoko celo solnčno ozračje.

a) Najviše v tem ozračji plavajo „rudečkasti oblaki“; zeló so prezrljivi; obdajajo pa solnce od vseh strani. Površina teh oblakov ni redna, kajti marsikteri „plamen“ se vzdignje čez njo.

b) Niže kakor „rudečkasti oblaki“, toraj bliže solncu kakor ti, plavajo „svetli oblaki“, združeni kakor v snope na lahko in rahlo. Skozi pretrge (Zwischenräume) se vidijo spodnji „temni oblaki“ in postanejo potem na solncu „pike“ ali „luskine.“ Če je pretrg veči kakor sploh, vidi se obpriže samo, brez priže.

c) Še bliže solncu plavajo v ozračji „sivi ali temni oblaki.“ Če se pretrgajo ti, viditi moremo spodnje in solnčni površini najbliže oblake. Kadar te solncu najbliže oblake vidimo, postane priža; če so dosti pretrgani zgornji svetli oblaki, postane še okoli priže obpriže.

d) Zadnjič so še „rujavni oblaki.“ Če se pretrgajo tudi ti, vidimo solnčno truplo (to so v prižah najtemnejše mesta). Ti oblaki so solncu najbliže.

Da je solnčno ozračje tako, tega še ne vemo dolgo.

Najbolj te misli, da je solnce obdano z ozračjem, poprijela sta se slavna moža Viljem Herschel in gosp. Schwabe.¹⁾

§. 9. Razun na priže se opira ta misel (imenujemo jo sploh „Herschelnovo“) tudi še na nekaj drugoga.

Goreča obla, ako je zeló oddaljena od nas, vidi se kot okrog (Scheibe). Vsako mesto tega okroga, ali v sredi ali na robu, sveti enako živo; pa vse to le, če okoli njega ni ozračja. — Okrog pa (ali obla), obdelan z ozračjem, vidi se drugačen; sreda namreč se vidi svetleja kakor rob. — Taka pa je pri solncu. Žarek namreč prišedši od srede solnca prerine manj ozračja (njegova pot skozi solnčno ozračje je krajša), vidi se toraj manj oslavljen; od roba pa, ker je pot večja (ker mora žarek preriniti več solnčnega ozračja) je žarek manj svetel.²⁾

Če je pa temu tako, mora tudi gorkota, ki izhaja od srede solnca večja biti memo tiste od robov. In res je našel to oče Secchi.³⁾

§. 10. Dandanes pa še tudi vemo, iz kterih prvin je solnčno ozračje. Dva učena moža: Hirschhoff in

¹⁾ Gosp. Schwabe piše v Nr. 1368 Astron. Nachrichten: „Die Sonne halte ich mit Herschel für einen dunklen, planetenartigen Körper, dessen gebirgige Oberfläche der unserer Erde, wegen der häufigen ringförmigen Gestalt der Sonnengebirge aber besonders der des Mondes ähnlich zu sein scheint. Durch die starke Anziehungskraft der Sonne hat sich der materielle Luftstoff des Weltraumes um sie gesammelt und bei ihren Gebirgen stärker angehäuft, wie dies mit unseren Wolken bei der Atmosphäre und bei den Gebirgen der Erde der Fall ist. Wo nun aus physischen Gründen der Luftstoff sich verdünnt oder ganz theilt, treten die Sonnenflecken auf. Gewiss ist die sich stets gleich bleibende kreisförmige Gestalt der lebhaften Kernflecken nicht zufällig, sondern durch die Beschaffenheit der Sonnenoberfläche bedingt; auch die prachtvolle Zeichnung der Höfe und der unregelmässigen Nebel, die leider, wie ich mich hinreichend überzeugt habe, aus unzähligen der kleinsten und grössern Poren bestehen, haben wohl einen gleichen Ursprung. — Eine Thatsache wird aber auch hierdurch nicht erklärt und macht meine Ansicht schwankend. Nämlich was ist der Grund, dass die Höfe der Kernflecken bei ihrem Eintritt und Austritt an der dem Sonnenrande zugewendeten Seite sehr hell, und an der dem Mittelpunkte der Sonne zugekehrten Seite dunkel erscheinen, während die Flecken, wenn sie etwas weiter nach der Mitte der Sonne stehen, diesen Unterschied in der Helligkeit nicht mehr zeigen.“

²⁾ Nr. 4. Heis Wochenschr. 1864. S. 31 se bere to-le: „Es ergibt sich (aus Hrn. Roscoe's Bestimmungen der chemischen Helligkeit verschiedener Theile der Sonne), dass die Intensität der chemisch wirksamen Strahlen im Mittelpunkte (der Sonne) 3—5 mal grösser ist als am Sonnenrande. Ferner ergibt sich, dass die chemische Helligkeit der Südpolarzone bedeutend grösser als die der Nordpolarzone war (am 9. Mai 1863), und dass die des Aequators dazwischen fiel.“

³⁾ O. Secchi je našel, da so solnčni žarki iz srede (truplo) skoraj še enkrat gorkeji kakor na robu. Meril je s „Thermoskopom, einem thermoelektrischen Apparate.“ Če je gorkota v sredi solnca 100, tako je v sredi med to sredo in med robom 89, na robu celó le 52 itd. — 20. opombi nasproti se bere v Mädlerjevi astronomii §. 81 na str. 123: „Es scheint nicht, dass eine Seite der Sonnenkugel im Allgemeinen merklich heller als die andere sei und ebenso merkt man keinen Unterschied der Helligkeit in Bezug auf Aequator und Pole.“